

ช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออย่างยั่งยืน

เกศสุดา ลิทธิสันติกุล*
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
สมคิด แก้วทิพย์ และพงศกร กาวิชัย
วิทยาลัยบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้
สุวิชาน พัฒนาไพรวัลย์
วิทยาลัยโพธิวิชชาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
โอฬาร อ่องพะ
สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

วันที่รับบทความ 12 มกราคม 2566

วันที่แก้ไขบทความ 13 มิถุนายน 2566

วันที่ตอบรับบทความ 7 กรกฎาคม 2566

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาประเด็นพัฒนาสำคัญในภาคเหนือภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน และวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญสู่แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออย่างยั่งยืน ในการค้นหาประเด็นพัฒนาสำคัญ มีการวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับสถานการณ์เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อจัดทำแบบสอบถามและนำไปเก็บข้อมูลกับผู้เชี่ยวชาญ 40 คน ข้อมูลถูกนำมาวิเคราะห์ค่าเฉลี่ยคะแนนความสำคัญเพื่อจัดลำดับความสำคัญของประเด็นพัฒนา โดยนำค่าเฉลี่ยคะแนนความรุนแรงบวกกับค่าเฉลี่ยคะแนนผลกระทบลบด้วยค่าเฉลี่ยคะแนนประสิทธิผลของนโยบายและค่าเฉลี่ยคะแนนความเพียงพอของนโยบาย จากนั้นจึงจัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ ถกเถียงแลกเปลี่ยน และสรุปประเด็นพัฒนาสำคัญ สำหรับการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ มีการวิเคราะห์เอกสารงานวิจัยและนำผลที่ได้ไปตรวจสอบ ถกเถียงแลกเปลี่ยน และสรุปผลร่วมกับผู้เชี่ยวชาญผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยจำแนกข้อมูลเป็นความรู้ที่ค้นพบ ความรู้ที่ต้องการ และแนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา ผลการวิจัยพบว่า ประเด็นพัฒนาสำคัญและแนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาของแต่ละประเด็น ได้แก่ 1) การจัดสรรทรัพยากรและเศรษฐกิจชุมชน การปรับปรุงฐานข้อมูลทรัพยากรและระบบเกษตร การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร การปรับตัวของคนรุ่นใหม่สู่ภาคเกษตร นวัตกรรมแปรรูปและจำหน่ายสินค้าเกษตร และการพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ 2) ฝุ่น PM ไฟฟ้า และสิ่งแวดล้อม-การปรับปรุงฐานข้อมูลฝุ่น PM นโยบายและการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากร การจัดการที่ดินเพื่อลดไฟฟ้า การสร้างความร่วมมือกับประเทศอาเซียน 3) การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี-ข้อจำกัดเชิงนโยบาย กฎหมายธรรมาภิบาลและการกระจายอำนาจ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาต้นแบบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและธรรมาภิบาลที่ดี และ 4) ระบบการศึกษา-นโยบายและโครงสร้างการศึกษา การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการเรียนรู้การพัฒนาชุมชน การใช้เทคโนโลยีสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ การออกแบบการศึกษาที่เหมาะสมกับชุมชน และการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา

คำสำคัญ: ช่องว่างความรู้; การพัฒนา; ความยั่งยืน

* ผู้รับผิดชอบบทความ: katesuda@mju.ac.th

Gap Analysis of Key Development Issues for Sustainable Development in Northern Thailand

Katesuda Sitthisuntikul*

Faculty of Economics, Maejo University

Somkid Kaewthip, Pongsakorn Kavichai

School of Administrative Studies, Maejo University

Suwichan Pattanapaiwan

Bodhivijalaya College, Srinakharinwirot University

Olan Ongla

Political Science, Maejo University

Received 12 January 2023

Received in revised 13 June 2023

Accepted 7 July 2023

Abstract

This study aimed to explore key development issues in Northern Thailand under sustainable development goals and to conduct a gap analysis on these issues to establish research directions for sustainable development in the region. To identify key development issues, document analysis was used to develop questionnaires addressing the economy, society, and environment. Forty questionnaires completed by experts were analyzed to prioritize key development issues based on significance scores. The significance score was calculated as the average of severity score plus the average of the impact score minus the average of the policy effectiveness score and the average of the policy adequacy score. A workshop was also organized to verify, discuss, and conclude the key development issues with experts. In addition, document analysis was used for the gap analysis of the key development issues, which were classified into knowledge discovered, knowledge required, and research directions for development. Another workshop was organized to verify, discuss, and conclude the gap analysis with experts. The result indicated four key development issues and their research directions: 1) resource allocation and community economy – database updates of resources and agricultural systems, decentralization of resource management, adaptation of the young generation to agricultural sector, innovation in processing and distributing agricultural products, and the development of a learning ecosystem; 2) PM, forest fire, and environment – database updates of PM, policy and decentralization of resource management, land management to reduce forest fires, and establishing cooperation with Asian countries; 3) good governance – policy obstacles, good governance law and decentralization, participatory action research for developing a prototype area of decentralization to local community, and good governance; and 4) education system - policy and structure of education, participatory action research for learning how to develop communities, use of technology for learning innovation, suitable educational design for communities, and the development of education personnel.

Keywords: gap analysis; development; sustainability

* Corresponding author: katesuda@mju.ac.th

DOI: [xx.xxxx/tujournal.xxxx.x](https://doi.org/xx.xxxx/tujournal.xxxx.x)

บทนำ

องค์การสหประชาชาติกำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Sustainable Development Goals/SDGs) ปี 2016-2030 ให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งประกอบด้วย 17 เป้าหมายที่ครอบคลุมมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม สันติภาพ และความ เป็นหุ้นส่วน ได้แก่ การบรรเทาความยากจน ความมั่นคงทางอาหาร คุณภาพชีวิตที่ดี ความเท่าเทียมทางการศึกษา ความเท่าเทียมของเพศหญิง การจัดการน้ำและสุขาภิบาล การเข้าถึงพลังงาน การจ้างงานที่ทั่วถึง การอุตสาหกรรมที่ยั่งยืน ลดความไม่เท่าเทียมระหว่างประเทศ การฟื้นฟูเมือง การผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ การปกป้องป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ การส่งเสริมสันติภาพและความยุติธรรม และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของหุ้นส่วนระดับโลก (United Nations, 2016) การปฏิบัติการในทุกระดับและทุกองค์กรของนานาประเทศเพื่อไปสู่การบรรลุเป้าหมายเหล่านี้ นับเป็นความท้าทายสำคัญ องค์ประกอบหนึ่งของการผลักดันการปฏิบัติการสู่ความยั่งยืนที่มีการกล่าวถึง คือ ความรู้ เช่น Fleming และคณะ (2017) เสนอตัวแบบ vkr ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกดำเนินงานและลงมือปฏิบัติของบุคคล ชุมชน หรือองค์กร ซึ่งประกอบด้วยค่านิยม (v = values) ความรู้ (k = knowledge) และกฎเกณฑ์ (r = rules) อีกทั้ง Kerkhoff และ Lebel (2006) เชื่อว่า การมีส่วนร่วม การบูรณาการ การเรียนรู้ และการต่อรองจะช่วยเชื่อมโยงความรู้จากงานวิจัยไปสู่การปฏิบัติการได้ดียิ่งขึ้น และการสร้างความรู้จากงานวิจัยต้องการความรู้ที่หลากหลายและการออกแบบปฏิบัติการที่ดี

ในทำนองเดียวกัน ประเทศไทยมุ่งเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนมาอย่างต่อเนื่องนับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2565-2569) ยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อม โดยกำหนดเป้าหมายการพัฒนาในมิติการผลิตและบริการ มิติโอกาสและความเสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม มิติความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีมติผลักดันการพลิกโฉมประเทศ ขณะที่มีการสนับสนุนการสร้างความรู้ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาดังกล่าวผ่านยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) โดยมุ่งเน้นการวิจัยและนวัตกรรมเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เพื่อพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างองค์ความรู้พื้นฐาน และเพื่อพัฒนาคน โครงสร้างพื้นฐาน และระบบวิจัยและนวัตกรรม อย่างไรก็ตามการพัฒนาประเทศสู่ความยั่งยืนยังต้องการการเติมเต็มช่องว่างความรู้ของศาสตร์ที่หลากหลายทั้งเศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ และการศึกษา รวมทั้งให้ความสำคัญกับวิธีการสร้างความรู้ที่นำไปสู่ความเข้าใจปัญหาและหาทางออกร่วมกัน ตลอดจนสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม (นพพร จันทรนำชู และพรพรรณธิดา เหล่าพวงศักดิ์, 2564)

การวิจัยนี้เน้นการค้นหาช่องว่างความรู้ที่เชื่อมโยงไปสู่การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคเหนือโดยการทบทวนเอกสารและการแสดงความคิดเห็นร่วมของผู้เชี่ยวชาญอันจะเป็นประโยชน์ต่อการตอบสนองเชิงยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือ ทั้งนี้พื้นที่ภาคเหนือมี

ต้นทุนภูมิศาสตร์ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นจุดแข็งเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาการเกษตร การท่องเที่ยว หัตถอุตสาหกรรม ธุรกิจบริการ และการค้าระหว่างประเทศ อีกทั้งยังได้รับโอกาสการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ ให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ให้ครอบครัว และชุมชนมีความเข้มแข็ง ให้มีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ดินน้ำป่า และให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี (สำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม, 2562) อย่างไรก็ตามกลับพบสถานการณ์ปัญหามากมายที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่ การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตร ความมั่นคงทางอาหาร ความไม่เท่าเทียมของระบบการศึกษา การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนไม่สอดคล้องกับภูมินิเวศวัฒนธรรม และการเกิดหมอกควันไฟป่าและค่าฝุ่น PM (เกศสุตา สิทธิสันติกุล และคณะ, 2564)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อค้นหาประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เพื่อวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือสู่แนวทางการวิจัย เพื่อการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออย่างยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

การกำหนดกรอบแนวคิดและออกแบบการวิจัยเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์การวิจัยนี้อยู่ภายใต้กรอบเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนและการวิเคราะห์ช่องว่าง ทั้งนี้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน หรือกรอบเป้าหมายแห่งสหประชาชาติ (Sustainable Development Goals/SDGs) ปี 2016-2030 ถูกกำหนดตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งมุ่งเน้นเสาหลักการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Purvis et al., 2019) โดยแบ่งออกเป็น 5 มิติ (5 P) 17 เป้าหมาย (United Nations, 2016) (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงกรอบเป้าหมายของการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ 5 มิติ

มิติ	กรอบเป้าหมายของการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (SDGs)
1. มิติสังคม (people)	เป้าหมายที่ 1 (SDG1): ขจัดความยากจน เป้าหมายที่ 2 (SDG2): ยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหารและยกระดับโภชนาการสำหรับคนทุกวัย เป้าหมายที่ 3 (SDG3): สร้างหลักประกันว่าคนมีชีวิตที่มีสุขภาพดีและส่งเสริมสวัสดิภาพสำหรับคนทุกวัย เป้าหมายที่ 4 (SDG4): สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป้าหมายที่ 5 (SDG5): บรรลุความเท่าเทียมระหว่างเพศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สตรีและเด็กหญิง

ตารางที่ 1 แสดงกรอบเป้าหมายของการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ 5 มิติ (ต่อ)

มิติ	กรอบเป้าหมายของการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (SDGs)
2. มิติเศรษฐกิจ (prosperity)	<p>เป้าหมายที่ 7 (SDG7): สร้างหลักประกันให้ทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่ที่ยั่งยืนในราคาที่ย่อมเยา</p> <p>เป้าหมายที่ 8 (SDG8): ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานเต็มที่ มีผลิตภาพ และการมีงานที่เหมาะสมสำหรับทุกคน</p> <p>เป้าหมายที่ 9 (SDG9): สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความทนทาน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและยั่งยืน และส่งเสริมนวัตกรรม</p> <p>เป้าหมายที่ 10 (SDG10): ลดความไม่เสมอภาคภายในประเทศและระหว่างประเทศ</p> <p>เป้าหมายที่ 11 (SDG11): ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัย มีภูมิต้านทานและยั่งยืน</p>
3. มิติสิ่งแวดล้อม (planet)	<p>เป้าหมายที่ 6 (SDG6): สร้างหลักประกันว่าจะมีการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคนและมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน</p> <p>เป้าหมายที่ 12 (SDG12): สร้างหลักประกันให้มีรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน</p> <p>เป้าหมายที่ 13 (SDG13): เร่งต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น</p> <p>เป้าหมายที่ 14 (SDG14): อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน</p> <p>เป้าหมายที่ 15 (SDG15): ปกป้อง ฟื้นฟู และสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ</p>
4. มิติสันติภาพ (peace)	<p>เป้าหมายที่ 16 (SDG16): ส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ให้ทุกคนเข้าถึงความยุติธรรมและสร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ รับผิดชอบและครอบคลุมในทุกระดับ</p>
5. มิติความร่วมมือ (partnership)	<p>เป้าหมายที่ 17 (SDG17): เสริมความเข้มแข็งให้แก่งlobal การดำเนินงานและฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน</p>

ที่มา: United Nations (2016)

ส่วนการวิเคราะห์ช่องว่างเป็นเครื่องมือหนึ่งที่นิยมใช้ในการพัฒนาต่าง ๆ โดยการศึกษาสภาพความเป็นจริงกับความต้องการหรือความคาดหวังเพื่อหาวิธีการปิดช่องว่างหรือแนวทางพัฒนาให้บรรลุตามความต้องการ (Billsberry, 1998) อีกนัยหนึ่งเป็นการพิจารณาความแตกต่างระหว่างสิ่งที่กำหนดไว้กับสิ่งที่ทำอยู่โดยอาศัยข้อมูลทางวิชาการในการออกแบบการพัฒนาเชิงกลยุทธ์ (Zeithaml, et al., 2009) เช่น ในการพัฒนาคุณภาพการบริการแก่ลูกค้า มีการใช้ตัวแบบการวิเคราะห์ช่องว่างลูกค้า (customer gap) ซึ่งประกอบด้วย การสำรวจข้อมูลความคาดหวังและการหาข้อมูลงานวิจัยที่มีอยู่ต่อการบริการและเปรียบเทียบกับบริการที่เป็นอยู่ รวมไปถึงช่องว่างการสื่อสาร รูปแบบและมาตรฐานการให้บริการ (Zeithaml, et al., 2010) ญานิศา แก้วดำ และเจจิรา ราชบุตร (2561) เปรียบเทียบช่องว่างคุณภาพการบริการโลจิสติกส์ของด่านศุลกากรเชียงของในมิติธุรกรรมการบริการ ความน่าเชื่อถือ การตอบสนองของเจ้าหน้าที่ ความเอาใจใส่ และความไว้วางใจ ผลการเปรียบเทียบทำให้พบปัจจัยปรับแต่ละมิติ ดังนี้ การใช้เทคโนโลยีช่วยเพิ่มความรวดเร็วในการทำงาน การเพิ่มพนักงานคอยให้บริการอย่างสม่ำเสมอ การสื่อสารกับพนักงานเกี่ยวกับแนวปฏิบัติงาน กำหนดกลยุทธ์การเข้าถึงผู้ใช้บริการ และเน้นการทำความเข้าใจความต้องการของผู้ใช้บริการ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบการใช้เทคนิคการวิเคราะห์โครงข่ายทางสังคมเพื่อศึกษาช่องว่างงานวิจัยและแนวทางถ่ายทอดความรู้จากการวิจัยด้านเกษตร เทคโนโลยีชีวภาพ และอาหารของไทย ผลการวิเคราะห์พบว่าโครงการวิจัยขาดความหลากหลาย มีความซ้ำซ้อน ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงและไม่ส่งผลกระทบในวงกว้าง ดังนั้นจึงควรสร้างระบบสนับสนุนการวิจัยเชิงบูรณาการที่ตอบสนองความต้องการของเกษตรกรและให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวิจัยและประเมินผลในระยะยาว จัดให้มีผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ชุมชนเป็นที่ปรึกษา เชื่อมโยงการวิจัยกับหน่วยงานรัฐและเอกชน และบริหารงบประมาณอย่างยืดหยุ่น (นนท์ นุชหมอน, 2563) ในมองโกเลีย มีการสัมภาษณ์และจัดประชุมเชิงปฏิบัติการกับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรระหว่างประเทศ และนักวิชาการ เพื่อวิเคราะห์ช่องว่างระหว่างนโยบาย ปฏิบัติการ และความคาดหวังเกี่ยวกับการลดมลพิษทางอากาศ ช่องว่างที่พบบ่งชี้ว่า การลดมลพิษทางอากาศจำเป็นต้องทำความเข้าใจสถานการณ์และความจำเป็นของประชาชน และการใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นเครื่องมือที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของมองโกเลียและจะส่งผลให้เกิดพันธะสัญญาในการค้นหาวิธีแก้ปัญหาาร่วมกัน (Koo, et al., 2020)

การวิจัยนี้เน้นการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยการมีส่วนร่วมของผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีประสบการณ์ด้านการวิจัยและพัฒนาจากภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคองค์กรชุมชนและชาวบ้าน และภาคองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประเด็นการวิเคราะห์อยู่ในมิติเศรษฐกิจ (prosperity) สังคม (people) และสิ่งแวดล้อม (planet) หรือประเด็นพัฒนาสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผ่านการทบทวนและวิเคราะห์จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ภาคเหนือ สำหรับการวิเคราะห์ช่องว่าง มีการค้นหาชุดความรู้ที่มีอยู่จากงานวิจัยเทียบกับชุดความรู้ที่ต้องการหรือคาดหวังเพื่อนำไปกำหนดแนวทางการวิจัยที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังแสดงกรอบแนวคิดการวิจัยไว้ในแผนภาพที่ 1

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย
ที่มา: การทบทวนวรรณกรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. **ขอบเขตเนื้อหา** การวิจัยนี้มุ่งค้นหาประเด็นพัฒนาสำคัญภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นมิติสำคัญที่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นมายาวนานและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขในพื้นที่ภาคเหนือ อีกทั้งยังเน้นการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้จากประเด็นพัฒนาสำคัญดังกล่าวโดยเปรียบเทียบชุดความรู้ที่มีอยู่กับชุดความรู้ที่ต้องการสำหรับการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนือ และแนวทางการวิจัยเพื่อปิดช่องว่างความรู้ที่ค้นพบสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัยในแผนภาพที่ 1

2. **ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย** พื้นที่วิจัยครอบคลุมภาคเหนือโดยดำเนินการกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จำนวน 40 คน ซึ่งสมัครใจให้ข้อมูลและมีประสบการณ์การวิจัยและพัฒนาอย่างน้อย 10 ปีขึ้นไป โดยกระจายอยู่ในภาครัฐ 14 คน ภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาเอกชน 9 คน ภาคเอกชน 7 คน ภาควิชาการ 4 คน ภาคองค์กรชุมชนและชาวบ้าน 4 คน และภาคองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 2 คน

3. **ขอบเขตระยะเวลา** การดำเนินงานอยู่ระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนธันวาคม 2564

4. ขั้นตอนการดำเนินงาน

4.1 การค้นหาประเด็นพัฒนาสำคัญ โดยดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องจากรายงาน สถิติ และข่าวต่าง ๆ เพื่อค้นหาสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภาคเหนือ จากนั้นจึงนำสถานการณ์มาจำแนกกลุ่มประเด็นพัฒนาสำคัญออกเป็นมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยพิจารณาความสอดคล้องของสถานการณ์ที่ค้นพบกับกรอบเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (SDGs) ของแต่ละมิติในตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์กลุ่มประเด็นของแต่ละมิติและความสอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs แสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กลุ่มประเด็นพัฒนาสำคัญของมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมและความสอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs

มิติ	ประเด็นพัฒนาสำคัญ	ความสอดคล้องกับเป้าหมาย SDGs
1. มิติเศรษฐกิจ (Prosperity)	1.1 ขาดการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจชุมชนบนฐานนิเวศวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ	SDG8
	1.2 การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ครอบคลุมและไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ	SDG9, SDG10
	1.3 โครงสร้างและระบบสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการที่แตกต่าง	SDG10
	1.4 การส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ความรู้ และนวัตกรรมยังไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนา	SDG10
	1.5 ขาดระบบการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี	SDG10
2. มิติสังคม (People)	2.1 การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง	SDG2
	2.2 ระบบเกษตรที่ไม่เอื้อต่อความมั่นคงทางอาหาร	SDG2
	2.3 สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นสูงกว่าระดับประเทศ	SDG2
	2.4 ระบบการศึกษาที่ไม่เท่าเทียมและไม่ตอบสนองท้องถิ่น	SDG4
3. มิติสิ่งแวดล้อม (Planet)	3.1 ประสบภัยแล้งซ้ำซาก	SDG13
	3.2 ปัญหาขยะมีแนวโน้มสูงขึ้น	SDG12
	3.3 จำเป็นต้องขยายการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบครบวงจรบนฐานนิเวศปัญญา	SDG12
	3.4 ค่า PM ที่สูงต่อเนื่อง	SDG12
	3.5 ภัยพิบัติมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	SDG13
	3.6 ขาดระบบการจัดการร่วมในการพัฒนาพื้นที่ป่าและแก้ปัญหาไฟป่า	SDG15

ที่มา: การวิเคราะห์เอกสาร

2) การจัดทำแบบสอบถามประเด็นพัฒนาสำคัญจากผลการวิเคราะห์สถานการณ์ในขั้นตอนแรก (ดูตารางที่ 2) โดยให้คำอธิบายและรายละเอียดข้อมูลสถานการณ์ที่ค้นพบเพื่อประกอบการพิจารณาเพิ่มเติม และนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 40 คน แบบสอบถามเป็นการให้คะแนนความสำคัญของความรุนแรง ผลกระทบ ประสิทธิภาพของนโยบาย และความเพียงพอของนโยบายในแต่ละประเด็นย่อยของมิติเศรษฐกิจ (prosperity) สังคม (people) และสิ่งแวดล้อม (planet) ทั้งนี้ผู้ตอบสามารถพิจารณาให้ค่าคะแนนตั้งแต่ 1 ไปจนถึง 10 คะแนน จากนั้นจึงนำค่าคะแนนที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ยเพื่อจัดลำดับประเด็นพัฒนาสำคัญ โดยมีการคำนวณค่าคะแนนความสำคัญ ดังนี้

คะแนนความสำคัญ = ค่าเฉลี่ยคะแนนความรุนแรง + ค่าเฉลี่ยคะแนนผลกระทบ - ค่าเฉลี่ยคะแนนประสิทธิภาพของนโยบาย - ค่าเฉลี่ยคะแนนความเพียงพอของนโยบาย

3) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญแต่ละภาคส่วนในภาคเหนือ เพื่อการตรวจสอบผลการจัดลำดับความสำคัญที่ได้ในขั้นตอนก่อนหน้า โดยมีการแบ่งกลุ่มย่อยในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ถกเถียงแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สรุปประเด็นพัฒนาสำคัญของแต่ละมิติ จากนั้นจึงให้ผู้เชี่ยวชาญมาถกเถียงแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สรุปผลร่วมกันในเวทีกลางอีกครั้ง

4.2 การวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือ โดยนำผลการวิเคราะห์สรุปผลของผู้เชี่ยวชาญจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ประเด็นพัฒนาสำคัญ 4 ลำดับแรกจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการก่อนหน้านี้มาดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปเพื่อค้นหาชุดความรู้ที่มีอยู่ ความรู้ที่ต้องการ และแนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออย่างยั่งยืน

1) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในฐานข้อมูลของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร (องค์การมหาชน) (สวก.)

2) การจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการกับผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบ วิเคราะห์ ถกเถียง และแลกเปลี่ยนผลการวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญ โดยมีการแบ่งกลุ่มผู้เชี่ยวชาญตามประเด็นพัฒนาสำคัญ 4 กลุ่ม จากนั้นจึงให้ผู้เชี่ยวชาญมาถกเถียงแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สรุปผลร่วมกันในเวทีกลางอีกครั้ง

ผลการวิจัย

1. ประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือ

ผลการวิเคราะห์แบบสอบถามโดยคำนวณจากความรุนแรง ผลกระทบ และประสิทธิภาพเชิงนโยบายของแต่ละประเด็นพัฒนาปรากฏในตารางที่ 3 พบว่าประเด็นพัฒนาที่มีความสำคัญ 3 ลำดับแรก คือ ค่า PM ที่สูงต่อเนื่อง และระบบเกษตรที่ไม่เอื้อต่อความมั่นคงทางอาหาร การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง เมื่อจำแนกตามมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พบว่าประเด็นพัฒนาสำคัญของแต่ละมิติ ได้แก่ โครงสร้างและระบบสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการที่แตกต่าง การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง และค่า PM ที่สูงต่อเนื่อง ตามลำดับ

ตารางที่ 3 ผลการจัดลำดับความสำคัญประเด็นพัฒนาจำแนกตามมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ภาคเหนือ

ลำดับ	ประเด็น	คะแนน ความ รุนแรง	คะแนน ผลกระทบ	คะแนน ประสิทธิผล ของนโยบาย	คะแนน ความ สำคัญ
เศรษฐกิจ					
1	โครงสร้างและระบบสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรและสวัสดิการที่แตกต่าง	8.38	8.44	5.31	11.51
2	ขาดการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจชุมชนบนฐานนิเวศวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ	8.06	8.41	5.41	11.06
3	ขาดระบบการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี	8.38	8.75	5.84	11.29
4	การส่งเสริมการประยุกต์ใช้เทคโนโลยี ความรู้ และนวัตกรรมยังไม่เพียงพอสำหรับการพัฒนา (Technology)	8.13	8.09	5.72	10.5
5	การขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานที่ไม่ครอบคลุมและไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ	7.63	7.81	5.97	9.47
สังคม					
1	การถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรลดลง	8.03	8.03	3.59	<u>12.47</u>
2	ระบบเกษตรที่ไม่เอื้อต่อความมั่นคงทางอาหาร	8.41	8.26	3.95	<u>12.72</u>
3	ระบบการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม ไม่ตอบสนองท้องถิ่น และไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลง	8	8.15	4.13	12.02
4	สัดส่วนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นสูงกว่าระดับประเทศ	7.67	7.77	4.92	10.52
สิ่งแวดล้อม					
1	ค่า PM ที่สูงต่อเนื่อง	8.73	8.8	3.53	<u>14</u>
2	ภัยพิบัติมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ	8.3	8.47	3.97	12.8
3	ขาดระบบการจัดการร่วมในการพัฒนาพื้นที่ป่าและแก้ปัญหาไฟป่า	8.03	8.2	3.77	12.46
4	ปัญหาขยะมีแนวโน้มสูงขึ้น	8.27	8.57	4.4	12.44
5	จำเป็นต้องขยายการเกษตรกรรมยั่งยืนแบบครบวงจรบนฐานนิเวศปัญญา	8.3	8.33	4.3	12.33
6	ประสบภัยแล้งซ้ำซาก	8.5	8.47	4.7	12.27

หมายเหตุ คะแนนความสำคัญ = ค่าเฉลี่ยคะแนนความรุนแรง + ค่าเฉลี่ยคะแนนผลกระทบ - ค่าเฉลี่ยคะแนนประสิทธิผลเชิงนโยบาย - ค่าเฉลี่ยคะแนนความเพียงพอของนโยบาย

ที่มา: การเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถาม

อย่างไรก็ตามผลการวิเคราะห์ ถกเถียง แลกเปลี่ยนร่วมกับผู้เชี่ยวชาญผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับประเด็นและลำดับของประเด็นดังกล่าว กลับพบว่าแต่ละประเด็นมีความเกี่ยวเนื่อง เชื่อมโยงและส่งผลกระทบต่อกันและกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงเกิดข้อสรุป ประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือ 4 ประเด็น ได้แก่

- 1) การจัดสรรทรัพยากรและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งครอบคลุมเรื่องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร ระบบเกษตร การถือครองที่ดิน และการพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับภูมินิเวศ
- 2) ฝุ่น PM ไฟป่า และสิ่งแวดล้อมซึ่งครอบคลุมเรื่องภัยพิบัติ ขยะ และภัยแล้ง
- 3) การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมาธิบาลและการกระจายอำนาจ
- 4) ระบบการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม ไม่ตอบสนองท้องถิ่น และไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลง

2. ช่องว่างความรู้ของประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือ

ผลการนำประเด็นพัฒนาสำคัญวิเคราะห์ช่องว่างความรู้ในแต่ละประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ ภาคเหนือสามารถสรุปได้ในตารางที่ 4 โดยจำแนกออกเป็นชุดความรู้ที่ค้นพบจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ความรู้ที่ต้องการการเติมเต็ม และแนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้จำแนกตามประเด็นพัฒนาสำคัญ ภาคเหนือ

ชุดความรู้ที่ค้นพบ	ความรู้ที่ต้องการ	แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา
<p>ประเด็นที่ 1 การจัดสรรทรัพยากรและเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งครอบคลุมเรื่องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากร ระบบเกษตร การถือครองที่ดิน และการพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับภูมินิเวศ</p>		
<ul style="list-style-type: none"> - การประเมินคุณค่าและมูลค่าการใช้ประโยชน์จากป่าในหลากหลายพื้นที่ - การบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม และบทบาทผู้นำ - การจัดการระบบเกษตรและเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารในชุมชน - การใช้เทคโนโลยีช่วยในการวางแผนการจัดการทรัพยากร และการเกษตร - ความขัดแย้งและการจัดการดิน น้ำป่าโดยเฉพาะในเขตป่าอนุรักษ์ - การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการเกษตร ความมั่นคงทางอาหาร และการดำรงชีพ - ภูมิปัญญา ความเชื่อ และวัฒนธรรมคนชาติพันธุ์ใน+การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ - การพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน - การพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มเกษตรกร - กระบวนการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ 	<ul style="list-style-type: none"> - การปรับตัวของชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงด้านการเกษตรและภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากร - การกำหนดนโยบาย กฎหมาย และการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่าที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง - ปัจจัยความสำเร็จและอุปสรรคการจัดการป่าชุมชนภายใต้ พ.ร.บ.ป่าชุมชน - ความเป็นชุมชนหน้าหมูกับความเป็นปัจเจกชนที่เสี่ยงต่อการจัดการป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมกัน - ผลกระทบและการปรับตัวของเกษตรกรต่อการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 - การสร้างระบบเกษตรทางเลือกและนักจัดการตลาดชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มองค์กรและภาคี - การสร้างมูลค่าและคุณค่าจากการแปรรูปสินค้าเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร - การจัดการที่ดินหรือการสร้างโอกาสการเข้าถึงที่ดินเพื่อการเกษตรโดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ - การขับเคลื่อนเชิงนโยบายเพื่อส่งเสริมเกษตรกรรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ 	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดทำฐานข้อมูล (Big Data) ทรัพยากรให้เป็นปัจจุบัน และนวัตกรรมการจัดการทรัพยากร - การกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรและกลไกการขับเคลื่อนงานอย่างมีส่วนร่วมเชิงพื้นที่เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน - การจัดทำฐานข้อมูลระบบการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนภาคเหนือให้เป็นปัจจุบัน และค้นหาภาพอนาคตโดยจำแนกตามลักษณะพื้นที่ราบ ที่ดอน และที่สูง - การวิจัยเพื่อพัฒนากลไกสร้างความมั่นคงทางอาหาร และการแปรรูปเกษตรอินทรีย์ - การปรับตัวสู่ภาคเกษตรของคนรุ่นใหม่และการประกอบการเกษตรต่อการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 - การสร้างนวัตกรรมการแปรรูปและจำหน่ายสินค้าเกษตรแบบครบวงจรในระดับครัวเรือนและชุมชน - การพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้สู่การเป็นเกษตรกรและผู้ประกอบการรุ่นใหม่อย่างครบวงจร

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้จำแนกตามประเด็นพัฒนาสำคัญ ภาคเหนือ (ต่อ)

ชุดความรู้ที่ค้นพบ	ความรู้ที่ต้องการ	แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา
ประเด็นที่ 2 ฝุ่น PM ไฟป่า และสิ่งแวดล้อมซึ่งครอบคลุมเรื่องภัยพิบัติ ขยะ และภัยแล้ง		
<ul style="list-style-type: none"> - การควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดผลกระทบ และการป้องกันฝุ่น PM - การใช้เทคโนโลยีในการตรวจวัดและเฝ้าระวังคุณภาพอากาศ การจัดการป่า ขยะ และสิ่งแวดล้อม - นโยบายและมาตรการแก้ปัญหาฝุ่น PM - กลไกการจัดการหมอกควันข้ามแดนในเชียงราย แม่ฮ่องสอน พม่า และลาว - การพัฒนาเมืองน่าอยู่และเมืองอัจฉริยะ - การจัดทำผังเมืองอย่างมีส่วนร่วม - การจัดการที่ดินทำกินและป่าไม้เพื่อการควบคุมและแก้ไขปัญหาไฟป่า 	<ul style="list-style-type: none"> - การนำฐานข้อมูลเกี่ยวกับป่ามาใช้ในการบริหารจัดการป่า - ประสิทธิภาพและประสิทธิภาพของการใช้เทคโนโลยีในการแก้ปัญหาฝุ่น PM ไฟป่า และสิ่งแวดล้อม - การจัดการกับฝุ่นควันที่เกิดจากการทำเกษตร ยานพาหนะ และอุตสาหกรรมในเขตเมืองโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง - ปัญหาและข้อจำกัดของการดำเนินนโยบายและการบังคับใช้กฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม - การเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลไกการจัดการหมอกควันข้ามแดนระดับอาเซียน 	<ul style="list-style-type: none"> - การปรับปรุงฐานข้อมูลสถานการณ์ฝุ่น PM ให้เป็นปัจจุบัน - การวิจัยเชิงนโยบายและปฏิบัติการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมสู่ท้องถิ่น - การสร้างความร่วมมือและกลไกเชิงพื้นที่กับทุกภาคส่วนเพื่อควบคุมปัญหาไฟป่าจากการเตรียมพื้นที่การเกษตรและป้องกันแก้ไขมลพิษสิ่งแวดล้อม - การกระตุ้นจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมและสร้างกลไกคนรุ่นใหม่ในการแก้ปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม - การปฏิรูปการจัดการที่ดินและทรัพยากรในเขตป่าอนุรักษ์เพื่อลดความขัดแย้งและการเกิดไฟป่า - การวิจัยเชิงนโยบายและการสร้างกลไกความร่วมมือในการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษข้ามแดนในกลุ่มประเทศอาเซียน - การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้มแข็งในการจัดการไฟป่าระดับอาเซียน

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้จำแนกตามประเด็นพัฒนาสำคัญ ภาคเหนือ (ต่อ)

ชุดความรู้ที่ค้นพบ	ความรู้ที่ต้องการ	แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา
ประเด็นที่ 3 การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีซึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมาภิบาลและการกระจายอำนาจ		
<ul style="list-style-type: none"> - แนวคิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี - ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นจากการพัฒนา - การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและการพัฒนาโลกความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคส่วนต่าง ๆ - รูปแบบการกระจายอำนาจผ่านรัฐส่วนกลางและการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน - การบริหารจัดการท้องถิ่น และการกระจายอำนาจบนฐาน Digital Platform 	<ul style="list-style-type: none"> - รูปธรรมการกระจายอำนาจและรูปแบบการจัดการงบประมาณอย่างมีส่วนร่วมเฉพาะบริบทพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความหลากหลายของชนชาติพันธุ์ - ต้นแบบการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายโอนอำนาจที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ - ระบบความสัมพันธ์ขององค์กรต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการบริหารจัดการท้องถิ่น - การยกระดับการบริหารจัดการท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม 	<ul style="list-style-type: none"> - การศึกษาข้อจำกัดเชิงนโยบายกฎหมายธรรมาภิบาล และการกระจายอำนาจสำหรับการจัดการเฉพาะบริบทพื้นที่ - การสร้างการเรียนรู้ในการใช้ฐานข้อมูลเพื่อเป็นเครื่องมือการพัฒนาและการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนจากปัญหาและความต้องการของพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม - การสร้างพื้นที่ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาผู้นำและภาคประชาชน และพัฒนาด้านแบบการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและธรรมาภิบาลที่ตีบนความแตกต่างของบริบทพื้นที่

ตารางที่ 4 สรุปผลการวิเคราะห์ช่องว่างความรู้จำแนกตามประเด็นพัฒนาสำคัญ ภาคเหนือ (ต่อ)

ชุดความรู้ที่ค้นพบ	ความรู้ที่ต้องการ	แนวทางการวิจัยเพื่อการพัฒนา
ประเด็นที่ 4 ระบบการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม ไม่ตอบสนองท้องถิ่น และไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลง		
<ul style="list-style-type: none"> - บทบาทชุมชนกับการจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก - กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา - การจัดการศึกษาในบริบทสังคมพหุวัฒนธรรมเพื่อสร้างทางเลือกในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะเด็กที่อยู่นอกระบบการศึกษาและเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ รวมทั้งดำรงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน - การพัฒนานวัตกรรมการศึกษาระดับชุมชนและจังหวัด - การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาอาชีพในชุมชนชาติพันธุ์ - การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น - การพัฒนาศักยภาพครูเพื่อสร้างความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนและนำไปบูรณาการกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของชุมชนห่างไกล 	<ul style="list-style-type: none"> - การกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน - ระบบการศึกษาที่สามารถพัฒนาการอยู่ร่วมกัน การเรียนรู้ตลอดชีวิต และสร้างควมมีศักดิ์ศรี มีสิทธิอำนาจเท่าเทียม ความเสมอภาค และความสุข - การจัดการศึกษายึดโยงกับท้องถิ่น เพื่อสร้างคน เยาวชน คนรุ่นใหม่ และคนวัยแรงงานให้สามารถสร้างอาชีพ สร้างงาน หรือการประกอบ การในพื้นที่ รวมทั้งมีทางเลือกที่จะอยู่ในท้องถิ่นได้ - กระบวนการจัดการศึกษาที่ทำให้คนเข้าใจและมีจิตสำนึกต่อชุมชนท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับทรัพยากรท้องถิ่น และกลับเข้าไปช่วยพัฒนาชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - แผนนโยบายและโครงสร้างการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และสร้างความเท่าเทียมทางสังคม - การพัฒนาเครื่องมือการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกัน พัฒนาเศรษฐกิจ และแก้ปัญหาชุมชน - การพัฒนาครูผู้สอนและผู้บริหารการศึกษาให้เข้าใจชุมชนและสามารถออกแบบการศึกษาร่วมกับชุมชนได้ - นิยามระบบการศึกษาของชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและสร้างศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ - การออกแบบระบบการศึกษาในชุมชนโดยเฉพาะชนชาติพันธุ์ที่สอดคล้องกับระบบการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบคุณค่าและจิตวิญญาณ รวมทั้งพัฒนาอาชีพเพื่อให้คนรุ่นใหม่กลับคืนถิ่น - การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ - การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อสร้างการเรียนรู้ พัฒนา และแก้ปัญหาชุมชน

ที่มา: การวิเคราะห์เอกสารและข้อมูลจากการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาระดับที่ประเด็นพัฒนาสำคัญในพื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่ การจัดสรรทรัพยากรและเศรษฐกิจชุมชน ฝุ่น PM 2.5 ไฟป่าและสิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี และระบบการศึกษาที่เท่าเทียม ตอบสนองท้องถิ่น และเท่าทันความเปลี่ยนแปลง ประเด็นเหล่านี้ต้องการการเติมเต็มช่องว่างความรู้ให้ไปสู่การจัดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ประเด็นวิจัยร่วมของทุกประเด็นเพื่อการพัฒนา คือ การปรับปรุงฐานข้อมูลทรัพยากรและสถานการณ์แต่ละเรื่องให้เป็นปัจจุบัน การวิจัยเชิงนโยบายและกฎหมายที่เอื้อต่อการสร้างกลไกความร่วมมือของทุกภาคส่วนและการกระจายอำนาจการบริหารจัดการสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง รวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมเพื่อออกแบบเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การศึกษา และสร้างการเรียนรู้ในการใช้ข้อมูลจัดการกับปัญหาโดยคนในชุมชนเพื่อคนในชุมชน อย่างไรก็ตามประเด็นวิจัยที่ควรพิจารณาเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ การวิจัยเกี่ยวกับการปรับตัวด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์การเกษตรและการตลาดต่อการเปลี่ยนแปลงที่ผันผวนโดยเฉพาะการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 การพัฒนาผู้ประกอบการเกษตรรุ่นใหม่ สำหรับประเด็นวิจัยเพื่อการศึกษาควรมุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการดำรงไว้ซึ่งระบบคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน และการพัฒนาแนวคิดของบุคลากรทางการศึกษาด้านการออกแบบการศึกษาร่วมกับชุมชน ส่วนประเด็นวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมควรมุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นไปจนถึงระดับประเทศและระหว่างประเทศ

ข้อค้นพบเหล่านี้แสดงนัยสนับสนุนแนวคิดการลดความเปราะบางต่อความเปลี่ยนแปลง (resilience) ซึ่งครอบคลุมการพร้อมรับ (cope) การปรับตัว (adapt) และการเปลี่ยนแปลงเพื่อเติบโตอย่างยั่งยืน (transform) อันเป็นแนวทางหนึ่งของการนำพาประเทศไปสู่ความยั่งยืนของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 13 ทั้งนี้เนื่องด้วยความพลิกผันของสถานการณ์ที่มีลักษณะของ VUCA กล่าวคือ V หรือ Volatility (การเปลี่ยนแปลงแบบฉับพลัน) U หรือ Uncertainty (สถานการณ์ที่ไม่แน่นอน) C หรือ Complexity (ความซับซ้อนเชิงระบบ) และ A หรือ Ambiguity (ความคลุมเครือ) ซึ่งล้วนส่งผลต่อการตัดสินใจดำเนินการและยากต่อการรับมือ (พัชราภรณ์ ดวงชื่น, 2561) เช่น การเสนอประเด็นวิจัยในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเกี่ยวกับการฟื้นฟูระบบนิเวศ การสร้างกลไกความร่วมมือและการพัฒนาศักยภาพเกษตรกรเพื่อรับมือกับปัญหาฝุ่น PM 2.5 ภัยแล้งซ้ำซากและน้ำป่าไหลหลาก อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ และคณะ, 2561) หรือการเสนอประเด็นการศึกษายุคใหม่ที่มุ่งเน้นการบูรณาการและความเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศาสนา และการเมืองเข้าด้วยกัน และมุ่งเน้นการพัฒนาทุนทางปัญญา (intellectual capital/IC) แก่คนทุกกลุ่มเพื่อให้คนสามารถคิด วิเคราะห์ และแสวงหาความรู้และประสบการณ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม อันเป็นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และเอื้ออาทร (พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ และคณะ, 2559)

นอกจากนี้การพัฒนาารูปแบบการวิจัยเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองยังเป็นข้อเสนอสำคัญที่ต้องพิจารณาโดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ทั้งนี้มีความสอดคล้องกับการวิจัยของ นนท นุชหมอน (2563) ที่เสนอให้สร้างระบบสนับสนุนการวิจัยเชิงบูรณาการและให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวิจัยและประเมินผลเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการพัฒนาของเกษตรกรไทย รวมทั้งข้อเสนอของ Koo และ คณะ (2020) ที่เสนอการแก้ไขมลพิษทางอากาศในมองโกเลียโดยการใช้ชุมชนเป็นฐาน (community-based) อันเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจสถานการณ์และจัดการกับปัญหาอย่างมีส่วนร่วม ขณะที่ผลการศึกษาเกี่ยวกับการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการรับมือกับความเสียด้านภัยพิบัติ (Ardaya, et al., 2019) ชี้ว่าการใช้เทคนิควิธีการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้เกี่ยวข้องทุกระดับเป็นการส่งเสริมการสื่อสารพูดคุย การตัดสินใจร่วม และสร้างการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งเพิ่มคุณภาพในการลดความเสี่ยงจากปัญหาน้ำท่วม อีกนัยหนึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมช่วยสร้างพื้นที่สอบถามข้อมูลกันและกัน และการบูรณาการความรู้ ซึ่งเป็นการสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในฐานะที่เป็นเครื่องมือหนึ่งในการปิดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ

ดังนั้นการวิจัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภาคเหนืออย่างยั่งยืน นอกเหนือจากการสร้างความรู้เพื่อตอบสนองต่อประเด็นพัฒนาสำคัญที่ค้นพบ ควรพิจารณาถึงวิธีการสร้างความรู้ที่ช่วยพัฒนาทุนทางปัญญาในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในยุค VUCA World ในรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research/ PAR) ตามผลการวิจัยนี้ หลักการของ PAR ให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึก ความเข้มแข็ง และการสร้างความร่วมมือของผู้เข้าร่วมในกระบวนการวิจัยซึ่งประกอบด้วย การกำหนดปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ทางเลือกการแก้ปัญหา และการปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ตามลำดับ (Gray, 2007; Whyte, 1991) การวิจัยแบบนี้จึงช่วยนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อผู้ใช้ความรู้โดยตรงผ่านการออกแบบการวิจัยอย่างเหมาะสมในประเด็นต่าง ๆ (Kerkhoff, & Lebel, 2006) นอกจากนี้ควรให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทต่อการสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ทุกด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการศึกษาที่เป็นแหล่งความรู้และผู้เชี่ยวชาญ โดยการร่วมพัฒนาโจทย์ข้ามศาสตร์ที่สอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของพื้นที่สู่การนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาพื้นที่อย่างหลากหลาย รวมทั้งการเป็นหน่วยการบริหารจัดการงานวิจัยเชิงรุก มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้กับผู้เกี่ยวข้อง การประสานจัดการความสัมพันธ์ และการสร้างกลไกความร่วมมือกับทุกภาคส่วนเพื่อการพัฒนาพื้นที่ (เจษฎา มิ่งฉาย และคณะ, 2563)

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ภาคเหนือภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

1. ควรมุ่งเน้นการสนับสนุนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มคนทุกระดับ เพื่อสร้างการเรียนรู้และทุนทางปัญญารวมหมู่ ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงที่ฉับพลัน และสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน ซับซ้อน และคลุมเครือ

2. ควรสนับสนุนการวิจัยเชิงพื้นที่โดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหาและความต้องการของพื้นที่สู่การพัฒนา และใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ของนักวิชาการในสถาบันการศึกษาเพื่อการพัฒนา

3. ควรผลักดันให้ผู้วิจัยเป็นผู้สร้างและเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากความรู้เพื่อลดช่องว่างของความรู้ ในการนำไปใช้ตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการพัฒนาของพื้นที่อย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เกศสุตา สิทธิสันติกุล, สมคิด แก้วทิพย์, สุวิชาน พัฒนาไพรวัลย์ และพงศกร กาวิชัย. (2564). แนวโน้มสถานการณ์และทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเชิงยุทธศาสตร์สำหรับภาคเหนือ. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 4(4), 1-15.

เจษฎา มิ่งฉาย, สิรวดี พรหมน้อย, สุดคะนึง ณ ระนอง, นิรุช บุญยฤทธิฐานนท์ และศิลปิน อินทะสอน. (2563). ระบบบริหารจัดการงานวิจัยของมหาวิทยาลัยเพื่อการพัฒนาพื้นที่: ข้อเรียนรู้เพื่อการยกระดับคุณภาพ. *วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่*, 12(4), 237-256.

ญานิสสา แก้วดำ และเจจิรา ราชตบุตร. (2561). *การวิเคราะห์ช่องว่างคุณภาพการให้บริการบุคลากรด้วยเครื่องมือคุณภาพ SERVQUAL กรณีศึกษา: ศึกษาด้านบุคลากรเชิงของ*. [โครงการวิศวกรรมศาสตร์]. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.

นนท์ นุชหมอน. (2563). *ศึกษาวิเคราะห์ช่องว่าง (Gap Analysis) ของงานวิจัยและแนวทางถ่ายทอดองค์ความรู้จากงานวิจัยด้านเกษตร เทคโนโลยี และอาหารของประเทศไทยในอนาคต*. [รายงานวิจัยสำนักงานศูนย์วิจัยและให้คำปรึกษาแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์]. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นพพร จันทร์นำชู และพรรณธิดา เหล่าพวงศักดิ์. (2564). พลวัตของความรู้ทางพัฒนศึกษาและข้อเสนอเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 19(1), 40-52.

พัชราภรณ์ ดวงชื่น. (2561). ผู้นำองค์กรในโลก VUCA. *วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน*, 24(3), 450-458.

พระครูวินัยธรจักรี ศรีจารุเมธีญาณ, ภัคดี โพธิ์สิงห์ และสัญญา เคนาภูมิ. (2559). ปรัชญาการศึกษาของไทยกับสังคมโลกไร้พรมแดน. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์*, 3(1), 117-136.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม. (2562, กรกฎาคม). *แผนพัฒนาภาคเหนือ พ.ศ. 2560-2565 ฉบับทบทวน*. https://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?nid=8533

อวารณ์ โอภาสพัฒนกิจ, จิราพร กุลสาริน และถาวร อ่อนประไพ. (2561). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์การพัฒนาศูนย์ข้อมูลและเครือข่ายวิจัยพื้นที่ภาคเหนือตอนบนเพื่อการวิจัยและการขับเคลื่อนงานวิชาการรับใช้สังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาษาอังกฤษ

- Ardaya, A.B., Evers, M., & Ribbe, L. (2019). Participatory approaches for disaster risk governance? Exploring participatory mechanisms and mapping to close the communication gap between population living in flood risk areas and authorities in Nova Friburgo Municipality, RJ, Brazil. *Land Use Policy*, 88, 104103.
- Billsberry, J. (1998). *Gap analysis: exploring techniques of analysis and evaluation in strategic management*. London: Prentice Hall.
- Fleming, A., Wise, R.M., & Hansen, H., & Sams, L. (2017). The sustainable development goals: a case study. *Marine Policy*, 86, 94-103.
- Gray, D.E. (2007). *Doing research in the real world*. (2nd ed.). London: Sage Publication Inc.
- Keahey, J. (2021). Sustainable development and participatory action research: a systematic review. *Systemic Practice and Action Research*, 34(3), 291-306.
- Kerkhoff, L.V., & Lebel, L. (2006). Linking knowledge and action for sustainable development. *Annual Review of Environment and Resources*, 31, 445-477.
- Koo, B., Na, J-II., Thorsteinsson, T., & Cruz, A.M. (2020). Participatory approach to gap analysis between policy and practice regarding air pollution in Ger areas of Ulaanbaatar, Mongolia. *Sustainability*, 12(8), 3309.
- Purvis, B., Mao, Y., & Robinson, D. (2019). "Three Pillars of Sustainability: In Search of Conceptual Origins." *Sustainability Science*, 14(3), 681-95.
- Renzi, A.B., & Freitas, S. (2015). The Delphi method for future construction. *Procedia Manufacturing*, 3, 5785-5791.
- United Nations. (2016). The sustainable development goals report. Retrieved 20 December 2022, from <https://shorturl.at/YRxp5>
- Whyte, W.F.E. (1991). *Participatory action research*. Thousand Oaks, California: Sage Publication.
- Zeithaml, V.A., Bitner, M.O., & Gremler, D.E. (2009). *Services marketing: integrating customer focus across the firm*. New York: McGraw-Hill/Irwin.
- Zeithaml, V.A., Bitner, M.J., & Gremler, D.D. (2010). *Services marketing strategy*. Wiley International Encyclopedia of marketing.